

Az ugor-szamojéd nyelvrokonság kérdése.

(Bemutatva az 1893. jan. 2-i akadémiai ülésen.)

A nagy urál-altáji nyelvcsalád eddigi ismereteink szerint öt nyelvcsoportha oszlik, t. i. az ugor, a szamojéd, a török-tatár, a mongol és a tunguz-mandsu csoportra. Valószínűleg több még át nem kutatott nyelv is hozzácsatlakozik e nyelvcsaládhoz, hozzácsatlakozik azon értelemben, a mint ma szoktuk e rokonságot meghatározni, mely nem annyira a belső, t. i. a szókincs és nyelvtani alakok egyezését veszi figyelembe, hanem egyelőre meglepő külső hasonlatosságok alapján süti rájuk a rokonság bélyegét. E külső hasonlatosságokat többben foglalták össze, nálunk legújában Simonyi is a Magyar nyelv cz. művében és mondhatjuk, a külső hasonlóságok ismereténél többet jőformán alig-alig tudunk rólok.

Most, hogy Budenz korszakalkotó munkássága folytán legalább az ugor nyelveknek egymáshoz való viszonya tisztázva van és közös szókincsük, alaktani egyezésük nagyjában meg van állapítva, hozzá foghatunk a nyelvészet terén ránk váró egy másik fontos feladat megoldásához is, t. i. ahhoz, hogy világosan, egész terjedelmében földerítsük, milyen viszonyban van az ugor alapszám nyelv a többi urál-altájisággal. Meg kell állapítanunk, vajjon több-e ez külsőségnél vagy pedig lényeges belső egyezésekre is kiterjeszkedik-e.

Igaz, hogy e feladat megoldása nem a legkönnyebb dolog. Előbb szükséges volna, hogy a többi urál-altáji nyelvek is hasonló elbánásban részesüljenek, mint az ugor nyelvek. De tudjuk, hogy ezekből kevés anyag van rendelkezésünkre és a mi van, az sincs tudományosan földolgozva. Az ugorsággal rokonnak tartott csoportok közül legismertebb a török-tatár ág, de Radloff hangtani tanulmányát és Vámbéry török-tatár etymologiai szótárát nem

tekintve, itt sem találkozott eddig egy Budenz, a ki annak a sokkal könnyebb feladatnak megoldására vállalkozott volna, hogy e csoportnak egymással úgyszólván dialektusi viszonyban álló nyelveiből a török-tatár alapnyelv szókincsét és grammatikai ősvázát a mai tudomány követelményei szerint földolgozta volna. De nem is kell ily messzire mennünk. Hisz még az ugorság terén is csak az első nagy lépés történt. Ezt is csak a magyar és Donner szótári munkálata alapján a finn nyelvhez való viszonyában ismerjük s csak azon szempontból találjuk feldolgozva, hogy milyen tanulságokat szolgáltat a magyar nyelv és részben a finn szókincs őstörténetére nézve. Az ugorságnak teljes szókincse, összes közös grammatikai elemei azonban még mind ez ideig ismeretlenek és várják a hivatott kutatót és feldolgozót.

Ilyen körülmények között csak kevés történt és történhetett az urál-altaji belső rokonság bebizonyítására és a mi történt, az is jórészt tapogatózás számba mehet. Castrén és Schott munkáin kívül legújabbán Winkler Henrik szentelt egy vaskos kötetet s egyéb munkáiban egyes kitéréseket az urál-altaji rokonsági kérdés megvilágítására,¹⁾ nálunk Munkácsi Bernát foglalkozott magvas tanulmányában egy speciális összehasonlító kérdéssel, t. i. az altaji nyelvek számképzésével,²⁾ Budenz pedig ugor és szamojéd alaktani egyezéseket tárgyalt.³⁾ Nézetem szerint azonban mind Winkler, mind Munkácsi tanulmányai bizonyos tekintetben még idő előttiék, mert igen nagy kört ölelnek föl s csak az az út, melyet Budenz kísérlett meg, vezethet célra. Valamint a speciális ugorság, úgy az altájiság terén is csak úgy érhetünk el igazi eredményt, ha az általános hasonlításnak minél szűkebb kört szabunk. Előbb az egyes nyelvterületeken külön-külön meg kell állapítanunk a biztos hangtörvényeket, csak azután foghatunk a hasonlításához, mert máskép a hangtani alakulások tömkelegében könnyen megtévedhetünk.

Épen azért én is csak az ugor és szamojéd nyelveket ölelem föl jelen tanulmányomban és még ott sem teszek a többi altájiságra kitéréseket, a hol ez a kitérés kínálva kínálkozik. Az ugorság

1) H. Winkler: Uralaltaische Völker und Sprachen.

2) Budenz-Album 1884.

3) Hunfalvy-Album 1891.

köréből kilépve az urál-altáji nyelvek közül első sorban minden-
 esetre a szamojédséggel kell foglalkoznunk. Elég ugyanis csak egy
 futó pillantást vetnünk a szamojéd nyelvek grammatikai alkatába
 és összegyűjtött szókincsük jegyzékébe s tisztába jövünk vele, hogy
 e nyelvcsoporthoz és az ugarság között nem csupán külsőségek, hanem
 belső, a nyelvnek egész életét átható jelentékeny egyezések is
 találhatók, olyan egyezések, melyeket hiába keresünk az ugor és
 az urál-altájiság többi ágai között.

Jelen dolgozatomban ezen egyezéseket szándékozom kimu-
 tatni és ez által kideríteni a viszonyt, mely az ugarság és szamo-
 jédség közt található. Nagyon természetes azonban, hogy bizonyos
 tekintetben az én munkám is időelőtti lesz, mert előbb a szamo-
 jédség terén is ugyanazon munkálkodásnak kellett volna megelőz-
 nie, a milyen az ugarság terén már megtörtént. Csakhogy sajnos,
 eddig a szamojédségről igen keveset tudunk. A róla rendelkezé-
 sünkre levő teljes anyag Castrén szamojéd nyelvtanában és szó-
 tárában van felhalmozva. Ámde a nyelvtant Castrén már be sem
 fejezhette s kiadását sem maga gondozta. Így aztán hangtana is
 fogyatékos, alaktana sem teljes, a szóképzés érintve sincs, szint-
 úgy hiányzik a mondattan, melyben a nyelvtan egyes utalásai
 szerint többi között a tárgyaz ragozás fontos kérdése is beható
 megbeszélésben részesült volna. Az összegyűjtött szókincs is sze-
 gényes. Leggazdagabb az osztják-szamojéd nyelv, de ez sem
 terjed többre, mint legfeljebb 1400 szóra.

Újabb időben az anyag tekintetében némileg gyarapodtak a
 szamojéd nyelvről való ismereteink. Budenz 1882-ben a Kanin
 félszigetéről való jurák szamojédokról jegyzett le öt mesét és
 apróbb mondatokat, végig ment velük Castrén és Reguly jurák
 szógyűjteményén s mind ezt a NyK. XXII. kötetében adta ki (a
 szótár csak halála után jelent meg), 1879-ben a kazáni missiona-
 rius társaság kiadásában is jelent meg négy füzet osztják-szamojéd
 nyelven (l. ezeket felemlítve NyK. XXII. k. 82. lap). Szibériai
 útja alkalmával Pápay Károlynak is alkalmá nyílt néhány száz
 osztják-szamojéd szót gyűjteni és ezeket föl is használok a szó-
 egyezések összeállításában.

Ilyen csekély anyaggal rendelkezve foghatok hozzá a szamo-
 jéd-ugor rokonsági kérdés tárgyalásához és épen azért munkám
 inkább csak eszméltető és tájékoztató kíván lenni, s az a célja,

hogy kimutassa, hogy e csekély anyag mellett is mily sok meglepő és mélyreható egyezést birunk kimutatni a két rokon csoport között.

Mielőtt azonban ezt tennem, röviden azt a kérdést is érintem, kik a szamojédek és hol laknak. A szamojédek európai és ázsiai Oroszországnak legészakibb részein élnek óriási, több százezer mérföldnyi területen a keleti hosszúság 43. fokától a 12. fokig, t. i. a Fehér tenger melletti Kanin félszigettől a chatangai öböl és északon a Jeges tengertől le délre a nagy Altáj hegység egyik ágaig, a Sajanski hegyig. Számuk ezen óriás területen igen csekély, legföljebb 30,000, legnagyobb részt nomádok és rénszarvastenyéztéssel foglalkoznak, mint a lappok, délibb ágaik pedig a halászatot és vadászatot űzik, mint a vogulok és osztjakok nagy része.

Castrén Mátyás, a ki majdnem az egész területet bejárta, a hol szamojédek találhatók, öt csoportra osztja fel őket: 1. jurák 2. tavgi 3. jensiszeji 4. osztják és 5. kamaszini szamojédekra. A jurák szamojédek a Fehér-tengertől kelet felé a Jeniszej folyóig terjednek és a Jeges-tenger partjain folytatják nomád életüket az erdőtlen tundrákon. Ezeknek néhány képviselője volt itt nálunk Budapesten, a legnyugatibb részből a Kanin félszigetről és ezektől jegyezte le Budenz azon nyelvmutatványokat és szójegyzéket, melyek a NyK. XXII. kötetében jelentek meg. A jurák szamojédektől keletre vannak a tavgi szamojédek, a kik egész a chatangai öböl barangolnak nomádokul a tundrákon. Ezen két nagy törzs között élnek a csekély számú jensiszeji szamojédek, a Jeniszej folyónak legalsó folyásánál. Ezeknek legnagyobb része szintén nomád, de a mellett halászatnak is a Jeniszej folyóban. A negyedik törzset az úgynevezett osztják-szamojédek alkotják, a kik már nem a tundra területen tartózkodnak, hanem a hatalmas Ob és ennek mellékfolyói körüli erdőségekben. Közülök csak a Tas folyó mellékieknek vannak még rénszarvasaik, a többiek mind vadászattal foglalkoznak. Az ötödik csoport, a kamaszini, a délszibériai pusztákon él a Jeniszejhez tartozó Kan és Mana folyók mellett. Többnyire vadászok, bár e mellett csekélyebb számú rénszarvasaik is vannak.

Nyelvileg ez öt szamojéd törzset két főcsoportra oszthatjuk: az északihoz tartozik a jurák, tavgi és jensiszeji szamojédság, a délihez pedig az osztják és a kamaszini. Mind a kettőnek nyelvtani

alkatában és szókincsében számos jellemző sajátosság található, mely őket egymástól élesen elválasztja, ép úgy mint az ugor nyelvek körében a keleti és nyugati ágak. Az egyes szamojéd nyelvek maguk is számos dialektusra oszlanak. A jurák öt nyelvjárásra, a jéniszjeji kettőre osztják, az osztják szamojédból pedig, melyet Cast-rén e tekintetben legrészletesebben vizsgált, tizenegy egymástól tetemesen eltérő nyelvjárást jegyzett föl.

Az óriás területre eloszlott szamojédség mind a mellett koránt sem tűntet föl olyan nagy különbségeket, mint például az egyes ugor nyelvek között észlelhetők. Ezek oly régen váltak egymástól külön, hogy már egyáltalán nincsenek dialektusi viszonyban. A magyarnak legközelebbi rokonai, a vogul-osztják legalább oly távol állnak tőle mint az indogermánság területén a latin a görögtől. Az egyes szamojéd nyelvcsoportok azonban valóságos dialektusi viszonyban vannak és a különbség nem nagyobb köztük, mint például a mai román nyelvek között. A szamojédség e konzerváló hajlamánál fogva az alapnyelv rekonstruálása nem is ütközik oly nagy akadályokba, nem jár oly nagy nehézséggel mint az ugarságé.

A szamojédség azonban nemcsak egyes dialektusaiban vizsgálva bizonyúl konzervatív hajlamúnak, hanem az ugarsággal szemben is. Nincs az urál-altaji nyelvek közül egy sem, mely az ugarsággal csak megközelítőleg is annyi közös őselemet őrizett volna meg, mint a szamojédség. Ezen egyezéseknek tetemes része nemcsak a gyökerekre, hanem a szavaknak egész hangtestére kiterjed. A sok közül elég lesz például a következőket felemlítenem: az ugor *kala* m. ,hal' a szamojédségben is *kala*: az ugor **kombo* m. ,hab' a szamojédségben is **kombo*; az ugor **szelmε* m. ,szem' a szamojédban is *saima*, *sima*, ered. **szelmε*-re visszavezethető alakban él; az ugor **neme* m. ,név' a szamojédban is **neme*, az ugor **puga* m. ,fűjni' itt is **pugo*, az ugor **tole*- ,lopni', mely a magy. *tolvaj*-ban él, itt is *tole*; az ugor **tunde*, *tumde*- m. ,tudni' itt is **tumde*-, az ugor **pone* m. ,fogni' itt is **pone*, az ugor **pele* m. ,fél, halb' itt is **pele*; az ugor **ele*- (*jele*-), m. ,élni' itt is **jele*-, *ele*-; az ugor **pede* m. ,fészek' itt is **pede*; ugor **üele*- m. ,nyel-ni', itt is *üäl*-, az ugor **vide*- m. ,víz' itt is *vit* stb.

Ezek pedig mind olyan kifejezések, melyek a nyelv primitív életéhez tartoznak és a melyeket a szamojédség nem vehetett át

egyes ugor nyelvből, például a szomszédságában élő zürjéntől vagy osztjáktól. Annál kevésbé vehette át, mert megvannak más ugor nyelvben is, melyekkel a szamojedség sohasem érintkezett, mint pl. a magyarban és megvannak az összes szamojedségben is, melyből nagy területrészek szintén nem érintkeztek ugorssággal.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy némely szó egyes szamojéd nyelvekben a magyarral majdnem teljesen egyező alakot tüntet föl. Így a magy. *hal*, *hala*- a jurák sz.-ban is *hale*, a m. *hava* (hó) «schnee» a jurákban is *hava*; a m. *fele*-halb a Jenis. sz.-ban is *fele*, a m. *fon* a tavgí nyelvben is *fon-*, a m. *fa* ugyanitt szintén *fā*; a m. *tó* a jur. szam.-ban is *to'* és az oszt.-sz.-ban is *tu*, *to*, a m. *nő* (*né*) a tavgí, jen. és kam. szam.-ban is *nē* stb. E feltűnő egyezéseknek az a magyarázata, hogy valamint a magyar az ugor *k*-val és *s*-vel szemben sok esetben *h*-t tüntet fel, ép úgy tüntet fel a jurák is a többi szam. *k*-val és gyakran az *s*-szel szemben is *h*-t, és a mint az ugor *p* a magyarban *f*-fé változott, úgy vált az ered. szamojéd *p* is a tavgiban jenniszejiben is *f*-fé.

Szó- és alaktani hasonlításaimban különben úgy jártam el, hogy első sorban az ugor ősalakot hasonlítottam össze a tőlem rekonstruált szamojéd alapalakkal. Vannak azonban egyes szók, a melyek az ugorsságnak csak egy-két vagy csupán egy nyelvében fordulnak elő. Ezeket azért nem zártam ki összeállításaim sorából, különösen, ha olyan nyelvekben fordulnak elő, melyekkel a szamojedség semmiképp sem érintkezhetett és így átvételről szó sem lehet. Hiszen számos szó elpusztulhatott az ugorsság területéről és csak egy félreeső zúgban maradt meg. A *nyúl* például csak a magyar, mordvin és lapp nyelvben maradt fenn, de azért kétségtelen, hogy az összes ugorsság tulajdona volt és ha most ugyanezt a szót az összes szamojéd dialektusokban is megtaláljuk, a szónak ugor-szamojéd őskori eredetisége kétségtelen. Az ugor háló-nak csak a jenniszeji szamojédban van nyoma, de mivel itt olyan alakban él, mely nem vall ugor átvételre, ezt is már az ugor-szamojéd őskorbéli szókincshez tartozónak tekinthetjük.

Külön jegyzékben állítottam össze azon szokat, melyeknek összetartozását nem találom egészen kifogástalannak és külön jegyzékbe azokat, melyek az ugor nyelvek közül csak a vogul-osztjában vagy csak a zürjénben vagy csak e kettőben találhatók, mivel e szomszédos népektől könnyen átvehették, a mint hogy

számos szót át is vettek. Így a jurák *majibidm* 'örülni', mely csakis ezen szamojéd nyelvben van meg, kétségkívül a zürjén *maibir* 'vidám' szóval van összefüggésben; a *szam. noi* posztó szintén a zürj. *noi*-nak mása; a szamojéd *tuge* 'vászon', *jerdös* 'ing' az oszt. *tāgat*, *jernes* szók átvétele.

A szamojéd-ugor alapnyelv szókincsének összeállítása több fontos tanulsággal jár. Először is kitűnik belőle, hogy több olyan szó, melyet az ugor nyelv szempontjából tőszónak kellett tartanunk, már továbbképzett alak és az eredeti tövet a szamojédség tartotta fenn. A magy. *tűz*-nek ugor alapszava **togodo*-nak hangzik, a neki megfelelő legteljesebb szamojéd alak pedig *tui*-nak, mely eredetibb **togo*-nak változata. A szamojédnek már említett konzerváló hajlama szerint *tuid* alakot várnánk, mint például a *muid* szóban, mely az ugor **mogodo*, magy. *máj*-nak felel meg és mivel ezt nem találjuk, majdnem biztosan következtethetjük, hogy az ugor-szamojéd ősalak **togo* volt. Szintígy a magyar *nyúl*-nak ugor alapszava **inomolo*, a szamojéd nyelveké pedig **.omo* és ebből is az tűnik ki, hogy a *-lo* járulék már az ugor alapnyelv külön életében fejlődött ki. A magyar *térd* a csuvasból való átvétel és az eredeti ugor szó a finn *polve-*, lp. *puolva*, cser. *polvi*, mdv. *pul* szókban maradt fenn, melyekből ugor **polve*-re következtethetünk. A szamojéd nyelvekben azonban *pule* a térd alapszava és nyoma sincs a *-ve* járuléknak és így világos, hogy az uráli alapnyelv szava a térdre szintén **pule* volt és a *-ve*-s alak csak az ugor nyelvek külön életében fejlődött.

A szamojéddal való összevetés azonban több eddig járatos hibás hangtani következtetést is helyreigazíthat. Hogy csak egyet említsek, Budenz például a magy. *fél* 'sich fürchten' igebeli hosszú magánhangzót a többi ugor nyelvek rövid magánhangzójával szemben úgy magyarázza, hogy az ugor félni-jelentésű alapige már továbbképzés egy ugor **pag*- tegere igétől. Midőn azonban a szamojédban is *pil* igtét találunk a félés kifejezésére, e combinatio magától elesik s világossá lesz, hogy már az uráli alapnyelvnek volt egy **pile* alakú félni igéje és hogy a magyar hosszú *é*-nek megmagyarázására egészen más okokat kell keresnünk.

Szintén a szamojéd nyelv világosít föl bennünket az ugorország némely egyéb olyan hangtani viszonyai felől is, melyek nélküle homályban maradnának. Ilyen az ugor szókezdő *n* és *ny* kérdése,

melyet csak a szamojéd segítségével dönthetünk el és a melyről az *n* kezdetű szavakhoz való bevezetésben szölok bővebben. Egyéb tanulságok közül megemlítem, hogy a szóközépi magy. *d*-nek ugor *nd* felel meg; pl. *ad*: ug. **anda*. A szamojéd folytán azonban bizonyossá válik, hogy ez az ugor *nd* még eredetibb *md*-ből való. Így az ugor *nd* sorszámnévképzőnek szamojéd *md* felel meg; az ugor **tunde*-, magy. *tud* ige pedig ilyen alakban található a szamojédségben *tunde*. Csak egyetlen ugor nyelvben találjuk annak nyomát, hogy az *nd* ered. *md*-ből lett, t. i. a lapp nyelvben és ennek is csak két legszélsőbb, t. i. kólai és legdélibb dialektusában. Az ugor *tunde*- ugyanis itt is *tamte*-, *tomte*- alakban fordul elő és csak ebből az alakból magyarázható a lpS. *tobde*- változás.

Miután az eddigiekben néhány rövid vonásban bemutattam a szamojédságnak összehasonlító szempontból való fontosságát, áttérek azon kérdés fejtegetésére, hogy milyen természetű az a szókinés, melyben az ugor és szamojéd nyelvek megegyeznek. Körülbelül 200 biztos, vagy legalább nagyon valószínű közös eredetű szótövet találunk a két nagy nyelvsoportban és ezek mind ősrégi fogalmakat és fogalomkategorákat jelölnek. Az alábbiakban csak magyar néven nevezem meg és állítom össze az egyező fogalomköröket és mintegy míveltségtörténeti összefoglalását adom az alábbi részletes fejtegetéseknek. Kiviláglik ezekből, hogy az ős uráli népnek már ugyanazon míveltsége volt, mint az ősgorságnak, hogy halászattal és vadászattal foglalkozott, hogy már tudott fonni, szőni és az ásványok közül ismerte a vasat. De lássuk az egyes fogalomköröket részletesen.

A testrésznevek közül közösek a következők: fej, haj, szem, homlok, ajak, nyelv, íny, torok, nyak, hón, mell, ujj, szív, tüdő, máj, hát, térd, köröm, fark, csont, ín, íz és talán kéz, bél, láb, hüvelyk, köldök is; az állatok testrészei közül pedig még: toll, fark, szarv. Itt említhetők ezek is: tojás, fészek.

A rokonsági nevek közül megegyeznek: atya, apa, ős; anya; nő; nagybátya, néne, ángy, napa, ipa, meny, vő.

A természeti tárgyak közül: víz, tó, folyó, láp, hab (hullám), hab (schaum), mart, földnyelv, lap, erdő, föld.

Állatnevek: még pedig szárnyasok: holló, varju (erre két név is); négylábú állatok: nyúl, menyét, kutya (t. i. az ugor **pene*, m. fene), medve, valamely vonó állat (rénszarvas v. ló),

herélt állat; a kételtűek közül: béka, kígyó, gyík; a bogarak közül: lepke, hangya, szú, nyú és végre: hal.

Növénynevek: fa, nyírfa, fűz, fenyő, nyárfa (espe), fatő, nyír-fahéj; hasáb; — bogyó.

Ásványnevek: só, vas, agyag.

Időjárást és rokon fogalmakat jelölők: eső, hó, köd, hajnal, éjszaka, tavasz, nyár, hold, csillag, tűz, láng.

Vadászatra vonatkozó szavak: íj, ideg, nyárs, nyél, bot és talán tegez, hurok is.

Halászati fogalmak: háló és talán csónak.

Egyező melléknevek stb.: száraz, nedves, hideg, meleg, sötét, tele, hosszú, bal, szép; al, fél (halb), elő, teg (vagyis hátsó rész).

Legfontosabb azonban mintegy ötven igének egyezése; ilyenek: élni, halni, menni, jönni, inni, enni, alunni, ülni, mívelni, nyalni, nyelni, fujni, hallani, köhögni, tudni, tanulni, adni, nyugodni, tűzni, nyúzni, ölni, vinni, küzdeni, szabadulni, félni, keresni, találni, helyezni, elrejtteni, lopni, nyitni, ásítani, kiáltani, forogni, támasztani, fagyni, égni, főni, metszeni, faragni, fenni, fűrni, mosni.

A szókincs egyezésénél azonban még sokkal fontosabb a grammatikai alakok megegyezése. És az ugor és a szamojéd nyelvek közötti alaktani megegyezéseket a nyelv egész életén végig lehet kísérni. A névragozás majd minden fontos ragja közös. Megvan a szamojédságban az ugor *m* accusativusi és *n* genitivusi rag. Megvannak az ugor fő helyviszonyt jelölő ragok majdnem teljesen megfelelő alakban, nevezetesen az ugor *n* locativus, a *d* ablativus és a *g* lativus rag.

A számnevek azonban, melyek a szorosabb rokonságnak egyik fő bizonyítékát szolgáltatják, már nem egyeznek meg annyira. Csak a *hét* számnév mutatkozik teljes biztossággal közös eredetűnek és talán a kettő, melynek szamojéd alapalakja **side*. Vannak ugyanis nyomok, hogy a szamojéd *s* eredetibb *k*-ből is keletkezhetett. Így egy múlt századbeli feljegyzésben a *side*-t egy már kihalt dialektusban, t. i. a motoriban *kidde* alakban találjuk, ez pedig közel áll az ugor alapalakhoz. A többi számneveket csak erőlködéssel lehet rokonnak magyarázni. Annyit azonban világosan feltüntetnek a szamojéd számnevek, hogy ebben a nyelvcsoporthoz is a hetes számrendszer uralkodott és hogy a nyolcz,

kilencz ép úgy összetétel útján keletkeztek, mint az ugor csoportban.

Szorosabb megegyezést találunk a névmások közt. Az 1. és 2. személynévmás, továbbá a mutató, a kérdő és relativ névmástövek ugyanazok mint az ugarságban. A birtokos személyragozásban és az igeragozásban megvan az *-m* 1. és a *d v. nd* 2. személyrag, és ép úgy megvan a tárgyas ragozás, mint az ugor nyelvek közül a magyarban, a vogul-osztjákban és a mordvinban.

A módok képzése is meglepő hasonlatosságokat tüntet föl. Az ugor *n*, föltételes vagy conjunctivusi képzőnek a szamojédságban *-ne, ni, ni, ji*; az ugor *k*, (*g*,) imperativusi képzőnek pedig szintén *gu, ku* felel meg.

Nyoma van azonkívül az ugor **val-* 'lenni' létigének, a tagadó ige pedig, mely igen változatos alakokban él a szamojéd csoportban, némely nyelvben megegyezik az ugarsággal.

A szóképzés terén a már említett módképzőkön kívül kiemelem még a számképzések megegyezését. Közös a *d* és *j* többes, továbbá a *g* kettős számi képzés (l. Munkácsi), szintűgy az ugor *nd* sorszámnévképző, melynek mint már említettem a szamojédben eredetibb *md* alakja él. A denominativ névszóképzők közül megvan az ugor *k* és *j* kicsinyítő, *del, gedel* alakban a fosztó képző, a deverbálisok közül pedig az ugor *ma* nomen actionis képző. Az igeképzők közül szintén csak egy-kettőt említek föl. Így közös a *t* (*d*) causativ és valamivé tevést, továbbá az *m* valamivé válást jelentő képző.

Ennyi nyelvténynek megegyezése úgy hiszem elég annak a bebizonyítására, hogy az ugarság a többi urál-altaji nyelvek közül a szamojéddal van a legszorosabb, mondhatjuk testvérnyelvi rokonságban. Azért az urál-altajiságot két fő csoportra oszthatjuk: Az egyiket az ugor és szamojéd nyelvek teszik, melyeket közös névvel uráli ágnak nevezhetünk, a másik csoportot pedig, nem érintve ezeknek egymáshoz való viszonyát, altaji ágra keresztelhetjük. Ez az osztályozás külsőleg megegyezik a Munkácsiéval, a ki az urál-altaji nyelvcsaládot két részre, t. i. az északi altaji és a déli altaji nyelvégre osztja és az előbbihez az ugot és szamojédot, az utóbbihoz pedig a törököt, mongolt és tunguz-mandsut számítja és ezen osztályozásában azon föltevésből indul ki, hogy a tunguz-mandsu a török-mongolnak legköze-

lebbi rokona. Hogy aztán a tunguz az uráli ághoz csatlakozik-e szorosabban, mint a hogy Winkler véli, vagy pedig a mongol-törökhöz, mint Munkácsi állítja, azt még nagyon soká eldöntetlenül kell hagynunk, mert előbb ép oly beható összehasonlító vizsgálat alá kell vetnünk az altaji nyelveket, mint a hogy az ugor nyelvekkel megtörtént s mint a hogy én most az ugor-szamojéd nyelvcsoporttal megkísértem. Csak ha már megállapítottuk az uráli alapnyelvet, szabad ezt azután a többi szintén rekonstruált altaji alapnyelvekkel összevetnünk.

Jelen tanulmányomból kétségtelenül kiviláglik, hogy az urá-altaji ősnyelv elágazásánál csakugyan az uráli ág vált ki először a többiből, és az ugorság és szamojédság között mutatkozó feltűnő egyezések csak úgy magyarázhatók, hogy e kiválás után az uráli ág még igen sokáig együtt maradt és igen sok, csupán itt található sajátságot közösen fejtett ki, mielőtt az ugor és szamojéd ágra oszlott.

A szamojédság behatóbb búvárlása minden esetre fontos az ugor összehasonlító nyelvészet szempontjából, mert mint egy-két példában bemutatni igyekeztem s mint majd a részletes fejtegetés alkalmával még bővebben kifejtem, több oly kérdésben világosítja föl a kutatót, melyre az ugorság körében hiában várja a feleletet.

I. Ugor-szamojéd szóegyezések.*)

K.

Ugor szókezdő *k*-nak a szamojédságban is *k* felel meg. Valamint azonban egyes ugor nyelvek külön életükben a mélyhangú

*) Az ugor és szamojéd nyelvek megegyező szavait már többen megkísérlették összeállítani, de minden érdemleges magyarázat nélkül és úgyszólván semmi kritikával. A legelső ilyen összeállítás magától *C a s t r é n*-től ered, a ki «Anteckningar om Samojediskans förvandtskap med de finska språken» cz. értekezésében hat lapon közöl egy sorozat rokonnak tartott ugor-szam. szót (Suomi 1845. évf. 177—186. l.). Másodsor Johann Adolf *L i n d s t r ö m* közölt a Suomi 1852. évfolyamában egy «Samling af med finskan beslägtade ord från de uralska, altaiska och kaukasiska.

szavak hátrább ejtett *k*-ját részint *h*-vá változtatták, mint a magyar, vagy χ -vá mint a vogK. és az osztják nyelv Irtis melléki és északi dialektusai; szintúgy változtatta a Jurák-szam. is a többiek *k*-ját a külön ejtett szókbán kivétel nélkül *h*-ra (pl. *hāle* hal = osztjS. *kuel*; *hā* fül = osztjS. *kō* stb.). Ott azonban, a hol az ilyen *h*-val kezdődő szó szorosabban érintkezik a megelőzővel, a *h* helyett igen gyakran fellép az eredetibb explosiv hang *g* alakban (pl. *hājvin harua* mellett *hājvin-garua* menni akarnak. L. Budenz, Adalék a jurák-szamojéd nyelv ismeretéhez. NyK. XXII. k. 84.). A többi szam. nyelvekben a *k* : *h* változás csak nagyon kivételes (L. az 1. és 18. cikket). A jurS.-ban egy két biztos esetben a *k*-nak \tilde{n} szókezdet felel meg (l. a 13. s 28. cikket), de azt bajos eldönteni, melyik szókezdet az eredetibb. Szóközépen ugyanis gyakori jelenség, hogy ered. *k* helyett \tilde{n} -t találunk és viszont. A KamS.-ban kétféle *k* van, mélyhangú szavakban postpalatalis, magashangúakban pedig aspirált *kh* (pl. *kō*- trocken werden, de: *khiški*- abtrocknen). Még megjegyzendő, hogy egyes osztjS. dialektusokban nem ritka dolog a szókezdő *k*-nak részint \acute{c} -re, részint t -re változása változása sem, és ez a *k* : t változás kivételesen a KamS.-ben is előfordúl.

1. Ugor **ka*-(*ku*-) kérdő és relativ névmástó (magy. *ho*-, *ku*- : *hol*, *hun*, *hogyan* stb.). MUSz. 100. l.

Szam. JurS. *hu* ki (quis) B., *hū*-*bea*, *hu*-*bea* wer C.; *hu*-*ūāñi* welcher C.; *hu*-*rke* R., *hu*-*rka* C. was für ein; *hu*-*jiri*, *hu*-*iri* valaki, egy ember, egyén B., *hū*-*beri*, *hu*-*veri* jemand (eig. mensch) C.; *hu*-*ūā* wohin C., *hu*-*ūāna* hol, hova B., wo C., *hu*-*nāda*, *hu*-*nād*

spřáken» cz. értekezést, melyben a szamojéd egyezéseket is felsorolja. — Foglalkozott a kérdés ezen oldalával Schott is, «Das altaische sprachgeschlecht» művében, de ez nincs rendelkezésemre. Legújabban Donnernak «Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen» cz. művében is találunk számos utalást valamely ugor szócsoporthoz szamojéd rokonságára; fejtegetést, megokolást azonban sehol sem találunk.

A használt rövidítések: *JurS.* = jurák-szamojéd; *TavS.* = tavgi szam.; *JenS.* = jenszeji szam.; *OS.* = osztják szam.; *KamS.* = kamassini sz. | *B.* = Budenz, Jurák-szam. szójegyzék (NyK. XX.); *R.* = Reguly (idézve Budenznél); *C.* = Castrén, Wörterverzeichnis aus den samojedischen Sprachen. MUSz. = Bud., Magy.-ugor össz. szótár.

woher B., *hun-nād* woher C., *hu-ni* mikor B., *hu-ne* irgendwenn B., *hu-sir*, *hu-sirde* B. mikép, hogyan, *hu-nšār* wie R., *hu-sier*, *hu-nder*, *hu-nsier*, *hu-ter* wie C. stb.

TavS. *ku-a*, *ku-nia* welcher, *ku-raje* wie, welcher art, *ku-ni'āñ* wohin, wie, *ku-ninu* wo, *ku-nida* woher, *ku-minanu* wo entlang, *ku-itanu* einmal, irgendeinmal.

JenS. *hō-ke* welcher, *hu-laha* wie beschaffen, *kū'* wohin, *ku-kohone* wo, *ku-ro*, *ku-do*, *ko-kohoro* woher, *kū-no'one* wo entlang. *ku-ne*, *ku-nne* wann, *ku-huane* irgendeinmal, *kū-no'*, *ku-rahāne* wie.

OS. *ku-d*, *ku-t*, *ku-dō*, *ku-tō*, *ku-tte* wer, *ku-ndaredi* wie, wem gleich, *ku-ssai*, *ku-šal*, *ku-nzei* wieviel, quot, *ku* wohin, *ku-n* wo, von wo, *ku-šagan*, *ku-ssagan*, *ku-nzañan* wann, *ku-tar*, (*ku-ttar*, *ku-ndar*) wie.

KamS. *khü-män* wie viel (v. ö. zürj. *kimn* wie viel).

A felsorolt ragos alakokból minden nyelvjárásban tisztán kiválik egy *ku-* (JurS. *hu-*) névmástó, melynek némely továbbképzése is megegyezik egy-két ugor nyelvvel, így JenS. *hōke*, *kukohone* = f. *kuka*, OS. *kud*, *kudō* stb. = lp. *kutte*, zürj. *kod*, votj. *kud*.

Úgy látszik a mélyhangú *ku-* névmástó mellett a szamojédségben is élt egy magashangú az ugor *ki* (*ke*)-nek megfelelő tő. Ennek világos nyomait csak a déli szamojédségben találjuk. A kamS.-ban ugyanis *gi-dī* welcher, és ebből: *gidi-bir*, *gidi-re'* wohin, *gidi-gän* wo, *gidi-gü'* woher, az OS.-ban pedig *kai* was, és ebből: *kai-l*, *kai-ndil* wie, wie beschaffen, *kai-nd* wohin, *kai-gan* wo, von wo, *kai-ndek* wie, *kā-nemtēlzi* der wievielte, továbbá *ke-tai* jedermann. — Az északi szamojéd nyelvjárások közül még a Tavgi-ban találunk a *ku* mellett *a*-magánhangzós tövet is, mint *ka-na* wie viel, *ka-ñañ* wann, *ka-ni'* wie viel mal és ez is ered. magashangúságra vall. Valószínűleg az eredeti magashangú tő maradt fenn a jurák *ha* «mi, mit» névmásban is a *hu-* tő mellett, bár e dialektus a többi szamojédség *o*, *u*-ja helyett gyakran tüntet föl *a*-t (v. ö. az 5., 6., 12., 23., 24., 25. cikkeket). — A KamS.-beli *a*-magánhangzós tövek azonban alig tekinthetők ered. magashangúaknak, minthogy e dialektus a magánhangzó-illeszkedés törvényét egészen megőrizte és inkább hangemelkedést, mint hangmélyedést találunk benne. Ezek szerint a KamS. *ka-det* wie beschaffen, *kā-man* wann, *ka-da'* wie szókbán előforduló *ka-* tő valószínűleg a mélyhangú *ku-*nak e dialektusbeli változata.

2. Ugor *kaga-* 'lucere, splendere' (magy. *hó*, *hajnal*, *húgy* stella; finn *kuu* luna; vog. *kuj-peñ* aurora; osztj. *χū-s* stella, stb.). MUSz. 101.

Szam. 1. JurS. *hājar*, *χajar*, *hajar* B., *hājer*, *haijer*, *hajar* C. sonne.

TavS. *kou* | JenS. *kaija* | KamS. *kuja* sonne.

2. TavS. *ki-tadā* | KamS. *khi* mond, monat.

3. JurS. *hūvi*, *hūvī* morgen C., *hūmer* reggel korán B.

4. OS. *kuend* abendröte = osztj. *χunt*, *kuntl*, *χuntl*, aurora, diluculum'.

5. OS. *keška*, *kueška*, | KamS. *khinzigäi* stern.

6. TavS. *kouru*' hell | OS. *kuečal*, *kuefel* id. | KamS. *khävi* *khēvi* id.

Mind ezekből egy szamojéd *ku-*, *kuj-* alapszó válik ki és az ebből származó névszók közül több egész alakjában megegyezik egyes ugor nyelvekbeli azonos vagy hasonló jelentésű névszókkal. A TavS. *kou*, KamS. *kuja* «sonne» = finn *kuu* «hold»; az OS. *kuend* abendröte = osztj. *χunt*; az OS. *keška*, *kueška* «stern» = déli lapp *kuokšē* «stern».

3. Ugor (magy. *hón*, régi: *holn*, finn *kain-alo*; zürjP. *kon-ult*; vog. *hohni*, *χoχü*: *kat-h.* stb.). MUSz. 112.

Szam. TavS. *kaliñ* | KamS. *kālañ* armhöhle.

Az ugor és szamojéd nyelvekben a legtöbb testrész neve közös és így legnagyobb valószínűséggel a *hón* fogalma is. Budenz szerint az ugor alapszó egy *kagna*-féle alak volna. Ennek ellene mond azonban a régi magyar nyelvben található *holn*, vagy talán *hóln*. Ha ezt összevetjük a szamojéd alakokkal, azt kell feltennünk, hogy a többi ugor nyelvbéli szók is inkább *l-t* ejtettek el, mint *g-t*. A mordvin *kavil* «hón», *kavl-al* «hón-alj»-ból kiindulva legteljesebb alakúl *kavalan-t* vehetünk föl, melyből mind az ugor, mind a szamojéd alakok egyaránt keletkezhettek.

4. Ugor: finn *koivu* birke, nyirfa.

Szam. JurS. *hō*, *ho* C., *ho* R. birke.

TavS. *kua* id.

JenS. *kua* id.

OS. *kvä*, *kä*, *kä*, *köe* *kue* id.; összetételben *-l*, *-l* melléknév-képzővel: *kväl-pu*, *käl-pu*, *köel-pu* nyir-fa.

KamS. *küjü* birke.

A legteljesebb alakot a KamS. *küjü* (ered. *kuju*) tünteti föl.

A finn *koivu*-nak tehát csak első *koi-* része egyezik meg a *szam.* szóval.

5. Ugor *kāla* fisch (magy. *hal*). MUSz. 77.

Szam. JurS. *hālea*, *hāle*, *hāle*. *halē* hal, piscis B., *hale* fisch R., *hālea*, *hāle'*, *hāle* id. C. — *hāle-ko*, *hāle-ko* dim. id. B.

TavS. *kole*, dem. *kola'-ku*.

JenS. *kale* | *kare*; dim. *kale-ku*, *kare-ku*.

OS. *kuel* | *kuele*. — KamS. *kola*.

Szamojéd alapszó: *kale*, *kala*. — Ide tartozik még JurS. *hāle'-i*, *hale-i*, *hale'* wallfisch, melyben a *j* nagyító (ered. kicsinyítő) képző.

6. Ugor *kale-* mori, sterben (magy. *hal-*). MUSz. 78.

Szam. JurS. *hā-* halni, meghalni B., C., *ha-* id. R.; — *hā-da-* ölni, megölni; fogni (vadat, halat) B., C., *ha-da-* R. id.; — *hā-baj*, *háběj* halott, holt B., *hābaej* sterblich C.; — *hā-bce* halál B., *hābtē*, *hābcea*, *hābce hābc* C.; — *hātmir* halott, holttest, B., *hābmer*, *hābmer todter*, leichnam C.

TavS. *kū'*- sterben; *kuada'*- tödten; *kua'-bsaň* der tod; *kua-bua* todt.

JenS. *kā-* sterben; *ka-ra-* | *ka-da-* tödten; *kā-be*, *ka-melo* | *ka-be*, *ka-mero* todt.

OS. *ku-* sterben; *ku-nža-*, *ku-mba*, *kū-mba*, *kū-lta-* id.; — *ku-at-*, *ku-et-* tödten; *kū-rme*, *kū-rmo*, *ko-ssan* der tod; *kū-bal*, *kū-bel*, *kū-bil*, *kū-mbedi*, *kū-bedi*, *kū-mbadie*, *kū-bie* todt.

KamS. *khü-* (præs. s. 1. *khü-läm*) sterben; *ku-t* tödten; *khü-nä* todt.

A felsorolt alakokból egy közös szamojéd *kū-*, *ku-*, *kā-*, *ka-*tő tűnik elő. A *hātmir*, *kūlla* alakokból ugyan gyaníthatjuk, hogy a szamojédben is *l*-lel végződött eredetileg az igető, a többi adatok azonban arra kényszerítenek, hogy csak *l* nélküli, magánhangzós tövet vegyünk fel szamojéd ősalakúl. Ebből pedig az következne, hogy az ugor *kala-* már továbbképzett ige.

7. Ugor *kūlaba* (magy. *háló*) netz. MUSz. 84.

Szam. JenS. *kuole-sē'* | *kuore-se* netz; *kuoli-* | *kuore-* das netz ziehen.

Budenz a magy. és vog.-osztj. alakokat képzett, nomen agentis névszónak tartja és alapszavukat a zürj. *kij-* fogni igében gyanítja, melyből a *kūlaba* háló szónak *kūl* alapigéje frequ. volna. A *szam. kuole-se* azonban azt bizonyítja, hogy már az uráli ősnyelvben megvolt a *kūl-*, *kuol-* alapige (?) és e szerint a *háló*-nak alig van köze a zürj. *kij*-hez.

8. Ugor: magy. *holló*; vog. *kullax* holló, varjú; osztj. *χūlax*, *kōlak*, *kōlank*, *χolix*, *χulix*, *χutug* holló. MUSz. 106.

Szam. TavS. *kula* rabe.

JenS. *kuļu-ke* | *kure-ke*.

OS. *kule* | *kuleä* | *kulli* | *kulä* | *külä*.

KamS. *khüli*.

Az ugarságban kétféle szó is volt használatban a *holló*-ra, nevezetesen a keleti ugorság most felsorolt szavai és nyugati ugorság *karnasa-* szava (l. ezt alább 22. sz.). A szamojédségben is él mind a két alak, a keleti ugorságéval megegyező a négy keletibb szamojéd dialektusban, a *karnasa*-nak megfelelő pedig a legnyugatibb jurák szamojédségben. Lehetne átvételre is gondolni, de mivel több ilyen primitív kulturszót is találunk mind a két cso-

portban, egyelőre mind a két szavat az uráli közös szókinchez tartozónak tekinthetjük.

9. Ugor *kulma* (magy. *hom-lok*, votj. *kim stirn*). MUSz. 109.
Szam. KamS. *kama'* stirn.

OS. *kat, kät*.

A KamS. *kama* egészen megfelel az ugor alapszónak (az *l* elenyészésére v. ö. JurS. *ńāmi zunge* = ug. *ńēlēmē*). Ugyanazon tőből valónak látszik az OS. *kat, kät* is, ered. *kal-t* helyett más továbbképzéssel. Az uráli alak ez esetben csak *kal-* volna.

10. Ugor (magy. *kígyó*, finn *kaljame* stb.). MUSz. 29.

Szam. JurS. *halsu, halco* angelwurm.

TavS. *kolšy'a, kalšya* id.

JenS. *kođuluo, kođoluo* | *kođulue* id.

Az ugor-szam. ősszó „animal lubricum“-ot jelentett, s ebből könnyen fejlődhetett egyrészt a „kígyó“, másrészt az „angelwurm“ jelentés. Urali tőalak *kal-*. A JenS. *kođuluo*-beli *đ* mássalhangzó *ls* helyett való. Ez a dialektus különben is nagyon szereti a mássalhangzók assimilatióját.

11. Ugor (lp. *kuolla* hoden, testicula, finn *kulli* id.; votj. *kuli* (Munk.) männliches glied).

Szam. JurS. *hīle* mony, here B.

KamS. *khi, khi* männliches glied.

E szó a szamojédség két legszélsőbb ágában fordul elő s e szerint ha nem is találjuk sem más ugor, sem más zam. nyelvben, kétségtelen, hogy a közös uráli szókinchez tartozik. Ős-alak: *kalə*.

12. Ugor *kumba* (magy. *hab*; vog. *kump, zump*; oszt. *kump, zump, zumb*). MUSz. 65.

Szam. JurS. *hāmba* hullám, hab, B., C., *hamba* C.; *hāmba'a*-hullámzani, B., *hāmba-ilā*-rollen, wälzen, C.

TavS. *koñfu* (gen. *kombu*) welle.

JenS. *kaba* id.

OS. *komb, kōmb* | *komba, kuomba* | *kūmb* id.

KamS. *khövü'* schaum.

Szamojéd alapszó *komba, kumba* = ugor *kumba*.

13. Ugor *kansa* (magy. *húgy* urina, finn *kuse* id.; lpK. *koñé* id.; vogL. *kuñš-* harnen). MUSz. 120.

Szam. KamS. *khinzi-* pissen.

JurS. *ńānsa-* id.

A közös uráli alakot úgy látszik a JurS. tartotta fön, csak-hogy más volt az eredeti vocalisatio, valószínűleg mély ajakhang. A *k*: *ń* változásra a szamojédség körén belül még csak egy biztos példát találunk, ugyancsak a JurS.-ból (l. a 28. cikket).

14. **Ugor**: finn *kynsi* (*kynte-*) klaue, nagel | vepsz *küns* (pl. *künde-d*) | vót *cūsi* | észť *kūž* (gen. *kūne*) | liv *kūnš*, *kūnč* (plur. *künde-d*) klaue, nagel.

lpF. *gazza* (*gaza*) klaue, nagel, huf | lpS. *kažža* (*kacca*) id. | lpE. *kožže* id. | lpk. *kanc*, *konc*, *kocc* id.

mdvE. *kānš* nagel, kralle, klaue | mdvM. *kenži*, *kenžü* huf, klaue.

cser. *küč* köröm, unguis, ungula | cserM. *kíž* id.

osztj. *kunš*, *kuš* R., *kunž* C. köröm | vogul *kvons*, *kvos* id., *küänš*, *küäns*, *küäs*, *küäs* (Ahlq.) klaue, nagel.

Ugor alapszóúl ezekből *kensε* és még eredetibb *kentε*, *kendε*-világlik ki.

Szam. JurS. *hada* köröm az ujjon, fingernagel.

TavS. *katu* id.

JenS. *kora* | *koda* id.

OS. *kad*, *kat*, *katte*, *kate*, *kače* id.

KamS. *kada*.

A közös uráli alak *kendε* volt. Az *n* elisiójára minden szamojéd dialektusban találunk példát.

15. **Ugor**: finn *kanta-* tragen, bringen.

lpK. *kinte-*, *kūnte-*, *ku₁nte* tragen | lpF. *quodde-* | lpS. *kuoddē-* (*kuotte-*) tragen.

mdvE. *kando-* | mdvM. *kandi-* tragen.

cser. *konde-* | cserM. *kande-* hinbringen.

Szam. OS. *kuenda-*, *kuende-*, *kuanda-*, *kuenža-*, *kēnda-*, *kuenne-* tragen.

16. **Ugor**: lpK. *ko₁nte*, *ko₁nt* wild; wildes renntier | lpF. *godde* tarandus ferus | lpS. *koddē* (*kottē*) id. | lpE. *kodde* id.

finn *kuntus* vierjähriiges renntier, dreijähriiger biber.

vog. *kunna*, *kunnie*, *ko₁ŋe*, *kuo₁ŋe* (Ahlq.) renntier.

Szam. OS. *könd*, *kündde*, *kündü*, *tund*, *tünd*, *čönd*, *čünde*, *čünd* pferd.

JenS. *kat'e'o* | *kat'e'e* renntier.

A rénszarvas jelentésnek a lóra való átvitele nem példátlan jelenség. Megtaláljuk a lapp nyelvben is, a hol a *hirėkē* általában ré n ö k r ö t jelent, a legdélibb lappságban pedig l o v a t (v. ö. finn *härkä* = általában ö k ö r). A JenS.-ban gyakori az *n* elisio, a *k*-nak *t*, *č*-ra változása pedig egészen rendes az OS. néhány dialektusában.

17. **Ugor** (magy. *könny*, *könyü* lacrima: acc. *könnye-t*, *könyve-t*; f. *kyynele-* stb.). MUSz. 42.

Szam. JurS. *hājel*, *haijel*, *hajal* C., *hajel*, *gajel* B. träne.

TavS. *kāle* id.

JenS. *kōli* | *koiri* id.

OS. *sain-gai* id. (tkp. szemköny).

KamS. *kejel* id.

A szóközépi ugor *n* (magy. *ny*) és szamojéd *j* megfelelésére nézve v. ö. magy. *meny*, finn *miniä*, 'nurus' és zam. *meja* stb (l. alább).

18. Ugor: zürj. *kör* renntier, zürjP. *kör* олень, szarvas.

osztS. *kār*, *χār* ochse, *kār-tau* hengst.

vog. *kar*, *χar*, *ker*, *χer*, *kir* ochse.

Szam. JurS *hōra* | TavS. *kuru* renntierochse, stier.

JenS. *kēre*, *hēre* renntier; *kura*, *kula* stier.

OS. *kor* stier, *kopte-hir* ochse.

KamS. *kura* ochse.

E fogalomnak feltűnő alaki megegyezése a felsorolt ugor és zam. nyelvekben azt a gyanút ébreszti bennünk, hogy itt valószínűleg egyszerű átvétel történt. Még pedig nem a zam., hanem az ugor nyelvek lehettek csak az esetben az átvevő felek. E szó ugyanis az összes szamojédségben előfordul, az ugor nyelvek közül pedig csak azokban, melyek a szamojédséggel majdnem folytonos érintkezésben vannak. A finn *härkä* ochse, lpF. *härge*, lpS. *härkē* renntierochse alig tartoznak ide, mert az ezen nyelvekben levő szókezdő *h* nem keletkezhetett *k*-ből, hanem csak *s*-féle hangból.

19. Ugor: finn *karhu* medve.

Szam. OS. *korg*, *kuerg*, *kuerge*, *kuerga* bär.

E szó, mind a mellett, hogy csak egy ugor és egy szamojéd nyelvben fordul elő, mégis uráli eredetűnek tekinthető, mert a finn és osztjS. nyelvek, már földrajzi helyzetüknél fogva is, sohasem érintkeztek egymással és az átvétel lehetősége e szerint ki van zárva.

20. Ugor: finn *kuras* (tö: *kurakse-*) keule, schwert, messer | vót *kuras* messer | észt *kurašk* id.

lpS. *korr* cultellus, culter vilior.

Szam. JurS. *har* messer.

A finn *kuras* (*kurakse-*) dimin. alak és töve *kura-* (v. ö: *kive-* és *kivekse-*). E szó a szamojéd nyelvek közül csak a finnséghez és lappsághoz legközelebb eső jurák nyelvben fordul elő, tehát átvételre is lehet gondolni. Mivel azonban egyik nyelvben sem elemezhető szó, még e föltett esetben sem lehetne eldönteni, melyik volt a kölcsön adó fél.

21. Ugor: lpF. *goarro-*; lpS. *körro-*, *koro-* varrni; finn *kuorta* ebben: *kuortehe-* (nom. *kuorre'*) ,sutura calcei infima' MUSz. 567.

Szam. OS. *kura-* | KamS. *khür-* flechten.

Az alakegyezés mellett a jelentéskülönbség oly csekély, hogy az ugor és szam. szavakat bátran egyiknek vehetjük. A KamS. *khür*-ben ismét hangemelkedés mutatkozik ered. *kur* helyett.

22. Ugor: finn *kaarne* (tő: *kaarnehe-*) rabe | észt *kären* (gen. *kärna*) | liv *kärnos* rabe, mandelkrähe.

lpS. *karanes*, Jemtl. *käreñes* rabe | lpF. *garanas* corvus, cornix | lpK. *kärnas* rabe.

mdvE. *kränš* rabe | mdvM. *krandiš* Krähe.

cserM. *kurtnaž* (Castrén) | cserS. *kürnoš* holló.

zürj. *kirniš*, *kirniš* rabe | votj. *kirniž*, *kirniš*, *kirniž*, *kěrněž* (Munk.) rabe.

Szam. JurS. *harña*, *zarña* B., *harona*, *harna*, *harña* C. rabe. — V. ö. a 8. számot.

23. Ugor *kas-*: lpK. *koške*, *košk*, *košk* trocken, dürr; durst; *koški-*, *koške-* dürr werden, trocken | lpE. *koško* durst; *koškäd* trocken, dürr | lpF. *goikko* (*goiko*) sitis; siccitas; *goike* siccus, aridus | lpS. *koike*- arere, arescere; *koiko* siccitas.

mdvE. *koške* siccus | mdM. *koškü* id.

cser. *kukšo* siccus | cserM. *kuzše*, *kukša* id.

zürj. *kos*, *koš* trocken, dürr | votj. *kös* id. és *kvaš* ebben: *kvašni-* trocken werden.

Szam. JurS. *hasuj*, *hāsui* száraz, trocken; *hās-ta-* trocken machen.

TavS. *košua* id.; *koju'*- trocken werden; *kosara'*- trocken machen.

JenS. *kasua* | *kasue* trocken; *kaso-ta-* szárítani.

KamS. *kö-* trocken werden; *khiški-* abtrocknen (trans.).

Ugor-szamojéd közös alkatrésze *kas-*, sőt, minthogy a legtöbb nyelvben még mássalhangzó helyett levő *u* is van az *s* után, a KamS.-ban pedig a *k* is megtalálható az *s* után, közös uráli alaknak *kaska-* is fölvehető.

24. Ugor: finn *kuusi* (-se-) tanne, pinus abies | vepsz *kūs* | liv *kūz*, *kūs* | észt *kūšk* (gen. *kūze*) fichte, abies excelsa.

lpF. *quossa* (*guosa*) abies excelsa | lpS. *kuossa* (*kuosa*) id.

mdvE. *kuz* | mdvM. *kuz* jegenyefenyő.

cser. *kož* jegenyefenyő.

osztS. *kötl* | oszt I. *žūt* fichte.

vog. *kout*, *žout*, *kait* fichte (Ahlq.).

Szam. JurS. *hādi* tanne.

TavS. *ku'a* id.

JenS. *kari* | *kadi* id.

OS. *kāde*, *kūt*, *kütö* id.

KamS. *ko'd* id.

Közös uráli alapszó *kāda* lehetett.

25. Ugor *kada* relinquere (magy. *hagy-*, osztj. *ɣaj-*, *ɣij-*; vog. *kul-*, *ɣul-* stb.). MUSz. 67.

Szam. JurS. *hāje-*, *haije* hagyni F., zurücklassen, verlassen C., *hāji-*, *hajoda-* zurückbleiben C.

TavS. *koae'*- zurücklassen, verlassen; *kōu'* zurückbleiben.

JenS. *kai-* verlassen.

OS. *kueža-*, *kuede-*, *kuetta-*, *kuete-* verlassen.

Szamojéd alapszó *kaj* és úgy látszik ez az uráli tőszó is, melyből az egyes ugor nyelvi *d*-vel való alakok már továbbképzések, ép úgy mint az OS. *kue-de*, *kue-t-* *kue-te*, *kue-ža* a *kue-* tőtől.

26. Ugor: lpS. *kāhtu-* odamaradni, eltűnni | wegbleiben, verschwinden | lpK. *kattale-* latere, elbujni, elrejtőzni.

észt *kadu-*, *kado-* verloren gehen, verschwinden | finn *katoa-*, *katoo-* (*kadota*) perire, perdi, amitti, evanescere.

Szam. OS. *kata-*, *kate-* verschwinden.

E szó az ugor-ság és szamojédség két legszélsőbb ágában fordul elő és itt sem lehet átvételre gondolni. Budenz a 'verschwinden' jelentésű lapp és finn szókat a *hagy*, ugor *kada* alatt sorolja föl. Lehet, hogy végső elemzésében összefügg evvel, de egyelőre ettől külön kell választanunk, mivel az OS.-ban is megtaláltuk megfelelő mását.

27. Ugor *ket-ke* (osztj. *kut* köz, intervallum; *kutna* között).

Szam. JurS. *hōtu* abstand zwischen den ausgebreiteten beinen.

OS. *kode* köz, zwischenraum.

KamS. *tödä* id.

Ha csak az OS.-ban találnók e szót, akkor is nehezen lehetne vendégszónak tartanunk. Így pedig, mivel az egész ugor-ságban és a szamojédség legnagyobb részében el van terjedve, a közös uráli szókincshez számíthatjuk. A JurS.-ben szóközépi *d* : *t* kivételes (a rendes változás *d* : *t*, *d'* : *t*, *t* : *t*), de azért alig lehet kétség, hogy a *hōtu*, ered. **kōtu* szóban *t* : *d* változás történt. A KamS.-ban is csak kivételesen változik a szókezdő *k t*-re. A *tödä* magashangúsága nem eredeti; a hangemelkedés e dialektusban igen gyakori jelenség.

28. Ugor *kava*, *kaa* 'lang, lánge' (magy. *hosszú*, osztj. *ɣuu*, *ɣou*, finn *kau-ka*, lp. *kukke*). MUSz. 116.

Szam. TavS. *kunta* lang; *kuntagua* entfernt, *kundi'an* lánge; *kuagunu* lángst.

JenS. *kudahane* lángst.

OS. *kundok*, *kundak* fern; *kundokkaj*, *kundakal* entfernt.

KamS. *khünö* entfernt; *kunzu* lánge.

JurS. *ñada* fern; *ñahana*, *ñāna* lángst.

A szamojéd alapszó *kun-*. A *kuagunu* tanúsága szerint azonban még az *n* is képzőelemnek mutatkozik és a valódi *tő ku* és talán még egy hangelem, nevezetesen *v* vagy egy magánhangzó mint az ugor alapszóban. Közös uráli *tőnek ka'-t* vehetünk föl. — A JurákS. *ña-da, ña-hana* alakokat szintén idesorozom. A szamojédban szó közepén igen gyakori az *ñ : k* változás és nyoma van, hogy szó elején is előfordul e változás, még pedig épen a JurS.-ban (v. ö. 13. KamS. *khinzi-* = JurS, *ñansa-* urinare). A JurS. *a* is rendesen megfelel a többi dialektusok *u, o* magánhangzójának.

29. Ugor *keve* (magy. *kő, köve*; finn *kive-*, vog. *keu* osztj. *kevi* stb.) MUSz. 40.

Szam. Jur. *hői, hoi* hűgel.

KamS. *kava'* kleiner hügel.

OS. *ke, kē, kī* berg, hügel.

A szamojéd nyelvekben *pae, pō, phi, fu* stb. alakokat találjuk a «*kő*» fogalmának kifejezésére. Ezzel azonban nem egyezhetik meg az ugor alapszó, mivel szó elején *p : k* hangcserét bajos volna fölvennünk. Ez a hangváltozás ugyanis sem magában a szamojéd-ségben, sem mint szam.-ugor hangmegfelelés sehol sem fordul elő. — Az azonban nem tartozik a ritkaságok közé, hogy *kő*-féle jelentés *d o m b b á* vagy *hegy é* fejlődött (v. ö. ném. *stein*, mely akárhányszor fordul elő *felsen, hügel* jelentésben). Ennek alapján tekintem az ugor *keve* megfelelőjének a szam. «hügel, berg» jelentésű *kē, kava* stb. szavakat.

HÁLÁSZ IGNÁCZ.

Kőrösi Csoma hagyatéka. «Egy magyar ezredes, Bersenerzey (sic) Calcuttába érkezett azon szándékkal, hogy tovább folytassa Kőrösi Csoma kutatásait a magyar és tibeti nyelv rokonsága körül. Az *ázsiai* társaságnak nemcsak pátrfogását szorgalmazza, hanem anyagi segélyre is igényt tart tőle; ez igényét arra alapítja, hogy Kőrösi Csoma hagyományt rendelt az említett társaságnak. Az *ázsiai társaság* tőle telhetőleg kész az ezredesnek a magyar és tibeti nyelvek rokonságára irányuló kutatásait megkönnyíteni, de pénzzel nem segítheti. A társaság soha egy rupiát nem vett föl néhai Csoma hátrahagyott vagyonából, ámbár valósággal egyedüli örökösül ismertetett el. A végrendelet alakja és aláírása ellen felmerült ellenvetés megakadályozta a Társaságot abban, hogy a hagyatékot átvegye; a pénzek a főkormányzó pénztárában vannak. Nehány évvel ezelőtt az elhunyt rokonainak nevében a londoni osztrák követség bejelentette azoknak igényét a hagyatékra; de a bizonyítékok hiányossága miatt nem lehetett az igénynek eleget tenni».

(Az Indian Mail-ből idézi a Revue orientale et algérienne Párizs 1852. III. k. 265. lap.)

Közli GOLDZIEHER IGNÁCZ.